

बज्जिका र नेपाली भाषाका वाक्यसंरचनाको व्यतिरेकी अध्ययन

केशवराज पोखरेल

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि, कीर्तिपुर
krpokharel@hotmail.com

सार

यस आलेखमा बज्जिका र नेपाली भाषाका वाक्यसंरचनाको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा व्यतिरेकी अध्ययन गरिएको छ। पुस्तकालयीय र क्षेत्रीय विधि अँगाली गरिएको यो अध्ययन मूलतः शैक्षणिक प्रयोजनमा आधारित छ। बज्जिका र नेपाली भाषा भारोपेली परिवारकै भए पनि यी दुई भाषाको वाक्यसंरचनामा समानता र भिन्नता छन्। बज्जिका र नेपाली भाषाका संरचनाको तुलना र व्यतिरेकी अध्ययन गर्दा लिङ्ग र वचनसङ्गतिका दृष्टिले कर्ता-क्रिया, विशेषण-विशेष्य, भेद-भेदकको सङ्गतिमा पर्याप्त भिन्नता पाइन्छ भने त्यसको निरन्तरता पुरुष र आदरसङ्गतिको सहभागिता, कर्ता-क्रिया र वचनमा पनि देखिन्छ। तसर्थ निष्कर्षमा बज्जिका र नेपाली भाषाको वाक्यसंरचनाका विभिन्न भेदमा भिन्नता देखिने भएकाले बज्जिका मातृभाषी वक्ताले लक्ष्य भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा स्रोतभाषाका कारण कठिनाई हुनाका साथै त्रुटि गर्ने सम्भावना रहेको औल्याइएको छ।

विशेष शब्द : भाषिक संरचना, लक्ष्यभाषा, व्यतिरेक, सङ्गति, स्रोतभाषा

अध्ययनको पृष्ठभूमि

प्रस्तुत आलेख बज्जिका भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययनमा केन्द्रित छ। नेपाल भौगोलिक क्षेत्रफलका दृष्टिले सानो भए तापनि भाषासंख्याका दृष्टिले ठूलो छ। राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार नेपालमा १२५ वटा भाषाहरू रहेका छन्। यी भाषाहरू भारोपेली, भोटबर्मेली, आग्नेली र द्रविडेली परिवारसँग सम्बद्ध छन्। वक्तासंख्या, प्रयोगक्षेत्र र सञ्चारप्रयोगका दृष्टिले भारोपेली परिवारका भाषाहरू अग्रस्थानमा छन्। नेपालका बहुचर्चित नेपाली, मैथिली, भोजपुरी, थारु, अवधी भाषाहरू पनि भारोपेली खलककै हुन्। अध्ययनीय बज्जिका भाषा पनि भारोपेली खलककै हो। यो संस्कृतबाट विकसित मागधी प्राकृतको मागध अपभ्रंश हुँदै मैथिली, भोजपुरी र असामी सरह जन्मिएको भाषा हो। नेपालमा बज्जिका भाषाका वक्ताहरू मध्य तराईको बारा, रौतहट सर्लाही जिल्लामा रहँदै आएका छन्।

व्यतिरेकी विश्लेषण दुई वा सोभन्दा बढी भाषाका बिचमा देखिने भिन्नतालाई आधार बनाई व्यवस्थित रूपमा गरिने अध्ययन हो । यस अध्ययनमा भाषाशिक्षणका क्षेत्रमा प्रयोग गरिने दुई वा दुईभन्दा बढी भाषाको तुलना गर्दै भिन्नता देखाइन्छ । भाषा ^१ र भाषा ^२ का समता र भिन्नतासम्बन्धी तुलनात्मक अध्ययन गरी लक्ष्य भाषा सिकाइमा देखिएका समस्याको निरूपणको खोजी गरिन्छ ।

प्रस्तुत आलेख पनि बज्जिका भाषी वक्ताले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा आफ्नो मातृभाषाका कारण भाषासिकाइमा पर्ने सहजता र असहजताको अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ ।

समस्याकथन र उद्देश्य निर्धारण

नेपाली नेपालको माध्यम वा साभ्का सम्पर्कको भाषा हो । बज्जिका मातृभाषीले पनि नेपाली भाषाका संरचनाबारे जानकारी राख्नुपर्ने हुन्छ । बज्जिका भाषी वक्ताले नेपाली भाषा सिक्दा स्रोतभाषाका प्रभावमा त्रुटि गर्ने सम्भावना रहन्छ । तसर्थ यहाँ बज्जिका र नेपाली भाषाका वाक्यसंरचनाको व्यतिरेकी विश्लेषण गरी भाषिक कठिनाइका क्षेत्र ठम्याउनु यस अध्ययनको प्रमुख समस्या हो र उक्त समस्याको प्राज्ञिक वा शैक्षणिक समाधान गर्ने उद्देश्य यस आलेखमा राखिएको छ ।

अध्ययनको औचित्य

प्रस्तुत अध्ययन बज्जिका र नेपाली भाषाको सिकाइमा संलग्न व्यक्तिका लागि बढी उपयोगी हुने देखिन्छ । खासगरी बज्जिका मातृभाषी विद्यार्थीले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा अध्ययनीय विषयक्षेत्रका समस्याको पहिचान र निराकरण गर्न यो अध्ययन प्रभावकारी हुन्छ । त्यस्तै पठनपाठनमा संलग्न शिक्षक-विद्यार्थी, अनुसन्धानमा संलग्न शोधार्थी, अभिभावक, जिज्ञासु पाठकलाई पनि यस अध्ययनबाट ज्ञानात्मक लाभ हुने भएकाले बज्जिका र नेपाली भाषाको वाक्यसंरचनाको व्यतिरेकी अध्ययन औचित्यपूर्ण ठहर्छ ।

अध्ययनको सीमा

प्रस्तुत अध्ययन बज्जिका र नेपाली भाषाका वाक्यसंरचनाको व्यतिरेकी अध्ययनमा केन्द्रित छ । यसमा तुलनीय भाषाका लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरलाई आधार बनाई व्यतिरेकी विश्लेषण गरिएको छ । यसबाहेक वाक्यसंरचनाका अरू पक्षको अध्ययन गरिएको छैन ।

सैद्धान्तिक पर्याधार

व्यतिरेकी अध्ययन संरचनात्मक व्याकरण र व्यवहारवादी मनोवैज्ञानिक आदर्शमा उभिएको पद्धति हो । यसको थालनी दोस्रो विश्वयुद्धताका सैनिकहरूलाई निश्चित समय, साधन, स्रोत र सामग्रीका आधारमा विदेशी भाषा सिकाउने र शैक्षणिक प्रक्रियामा सुधार ल्याउने उद्देश्यबाट भएको मानिन्छ (बन्धु, २०७३, पृ. ३०९) । भाषाशिक्षणमा तुलनात्मक दृष्टिकोण राख्ने व्यक्ति चार्ल्स सी. फ्राइज हुन् । उनले सन् १९४५ तिर कुनै दुई भाषाको तुलनात्मक अध्ययनबाट निर्मित सामग्री भाषाशिक्षणका लागि उपयोगी हुने बताएका हुन् (पोखरेल र काफ्ले, २०७४, पृ. ९४) । उनका भनाइबाट भाषाशास्त्रीहरू प्रभावित भई कुनै दुई भाषाका संरचनाको अध्ययन गरी शैक्षिक सामग्रीनिर्माणमा लागेका हुन् । यसक्रममा ल्याडोले व्यतिरेकी विश्लेषणसम्बन्धी सैद्धान्तिक र व्यावहारिक प्रकृतिका पुस्तक प्रकाशन गरेका छन् । उक्त पुस्तकमा स्रोतभाषा र लक्ष्यभाषाका समान, अर्द्धसमान, असमान भाषिक व्यवस्था पहिचान गरी तयार गरिएको

शिक्षणसामग्री उत्कृष्ट हुने बताइएको छ (श्रीवास्तव, ई १९९७, पृ.१४२) । स्रोतभाषा सहज, अनियन्त्रित, अनौपचारिक र स्वतःस्फूर्त रूपमा एवम् लक्ष्यभाषा असहज, कृत्रिम, प्रायोजित, औपचारिक र नियन्त्रित परिवेशमा सिकिन्छ । स्रोतभाषा जहिलेसुकै मातृभाषा नै हुन्छ । लक्ष्यभाषा भने मातृभाषाकै मानक रूप पनि हुन सक्छ, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको अन्य भाषा पनि हुन सक्छ (अधिकारी, २०६५, पृ. १२८) । परपच्छमा भाषिकासमूहका व्यक्तिले आफ्नै घरपरिवेशमा मातृभाषा सिकेको हुन्छ भने स्कुले वातावरणमा ऊ नेपाली भाषाको मानक रूप सिक्न बाध्य हुन्छ । यसअवस्थामा लक्ष्यभाषा भनेको आफूले सिक्दै गरेका भाषाको मानक रूप पनि हो भने राई, लिम्बू, गुरुङ, मैथिली, भोजपुरी, मगर, तामाङ, बज्जिका जस्ता मातृभाषी वक्ताले नेपाली सिक्नु पनि दोस्रो वा लक्ष्यभाषाकै सिकाइ हो । बज्जिका मातृभाषी व्यक्तिका लागि लक्ष्यभाषाका रूपमा नेपाली सिकाइमा भाषिक संरचनाले बाधा र सुविधा दुबै पुऱ्याउन सक्छन् । तसर्थ प्रस्तुत आलेखमा बज्जिका र नेपाली भाषाका वाक्यसंरचनालाई लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा व्यतिरेकी विश्लेषण गरी कठिनाइको क्षेत्र निरूपण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

अध्ययन विधि

यो अध्ययन मूलतः पुस्तकालीय कार्य र क्षेत्रीय अध्ययनमा आधारित छ । यसमा नेपाली विषय लिई उच्च शिक्षामा संलग्न बज्जिकाभाषी विद्यार्थीहरू, पूर्व अध्येताहरूले प्रस्तुत गरेका बज्जिकासम्बन्धी अध्ययन-प्रतिवेदनहरू, बज्जिका भाषामा प्रकाशित लेखहरूबाट आवश्यक सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । यसरी सङ्कलन गरिएका सामग्रीको सत्यापनका लागि स्नातकोत्तर तहको शिक्षा लिई विद्यालय तहमा कार्यरत बज्जिका मातृभाषी नेपाली विषयका शिक्षकहरूसँग विद्युतीय सञ्चारका साथै दूरभाषा संवादमार्फत छलफल गरी प्राप्त हुन आएको निष्कर्षलाई आधार बनाई तुलनात्मक र विश्लेषणात्मक ढाँचा अँगाली यो आलेख तयार पारिएको छ ।

बज्जिका र नेपाली भाषाका वाक्यगठनको व्यतिरेकी अध्ययनको स्थिति

प्रस्तुत आलेखमा सर्वप्रथम बज्जिका भाषाको परिचय, प्रयोग क्षेत्र र जनसङ्ख्याको चर्चा गरेपछि बज्जिका र नेपाली भाषाका वाक्यगठनको व्यतिरेकी अध्ययन मूलतः लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा गरिएको छ ।

बज्जिका भाषाको परिचय

नेपालमा भारोपेली, भोटबर्मेली, आग्नेली र द्रविडेली गरी चारओटा परिवारका भाषाहरू बोलिन्छन् । वक्तासंख्या, भूक्षेत्र, अध्ययन अनुसन्धान र सञ्चारसाधनका दृष्टिले भारोपेली परिवारको भाषाको महत्त्व विश्वमै सर्वाधिक रहेको छ र त्यो स्थिति नेपालका सन्दर्भमा पनि कायम रहन्छ । नेपालमा बोलिने भाषामध्ये दसौं स्थानसम्मको क्रममा आठवटा भाषा भारोपेली परिवारका र दुईओटा भाषाभोटबर्मेली परिवारका छन् । यी भाषामध्ये २०६८ को जनगणनाअनुसार बज्जिका भाषाको स्थिति सातौं स्थानमा रहेको देखिन्छ (बन्धु, २०७३, पृ. २१५) । संस्कृतबाट मागधी प्राकृत र मागध अपभ्रंश हुँदै विकसित भएको यो भाषा सुरुसुरुमा कैथी वा तिरहुता लिपिमा लेखिन्थ्यो भने अहिले आएर देवनागरी लिपिमा लेखिन थालेको छ (सिंह, सन् १९८५, पृ. ४५) । लेखन, प्रकाशन र मानकीकरणका दृष्टिले अहिले पनि यो भाषा कमजोर नै रहेको छ ।

बज्जिका भाषाको प्रयोगक्षेत्र

बज्जिका भाषी वक्ताहरू भारत र नेपाल दुबै देशमा छरिएका छन् । भारतको विहार, राज्यअन्तर्गत नेपालसँग सीमा जोडिएका वैशाली, हाजिपुर, मुजफ्फरपुर, पूर्वी र पश्चिमी चम्पारण, शिवहर, समस्तीपुर, सीतामढी, पश्चिमी दरभङ्गा, मधुवनी, बेगुसराय जस्ता स्थानमा बज्जिका भाषाका वक्ताहरू बसोबास गर्दै आएका छन् । नेपालतर्फ भने हालको शासकीय संरचनाअन्तर्गत प्रदेश दुईमा बज्जिका भाषी वक्ताहरू रहेका छन् । बारा जिल्लाको बरियापुर, गन्जभवानीपुरदेखि रौतहट, सर्लाही र महोत्तरी जिल्ला बज्जिका भाषी वक्ताको मुख्य प्रयोग क्षेत्र हो । बारा र रौतहटतिर बोलिने बज्जिकामा भोजपुरी भाषाको प्रभाव छ भने सर्लाही र महोत्तरीतिर बोलिने बज्जिकामा मैथिली भाषाको छाया परेको बताइन्छ (पौडेल, २०७१, पृ. १००) । नेपालमा बोलिने बज्जिका मैथिली र भोजपुरीको चेपुवाबाट जन्मेको भाषा मानिए पनि अहिले आएर यसले अरु भाषाले जस्तै स्वतन्त्र अस्तित्व प्राप्त गरेको देखिन्छ ।

नेपालमा बोलिने बज्जिका भाषाका पनि भाषिक भेद छन् । बारा जिल्लाको बरियापुरदेखि रौतहट जिल्लाको लालबकैया नदीभन्दा पश्चिमसम्मको भूभागमा बोलिने बज्जिकाको भेदलाई भोजपुरी प्रभावित बज्जिका भनिन्छ । रौतहट जिल्लाको लालबकैया नदीदेखि सर्लाही जिल्लाको मलङ्गवासम्म बोलिने बज्जिकाको भेदलाई आदर्श वा केन्द्रीय भेद भनिन्छ । त्यसभन्दा पूर्वतर्फ महोत्तरीको मध्यभूभागसम्म बोलिने बज्जिकालाई मैथिली प्रभावित बज्जिका मान्ने गरिन्छ ।

बज्जिका भाषाको जनसङ्ख्या

बज्जिका भाषाको अध्ययन नेपालमा २०५७ सालसम्म भोजपुरी वा मैथिली भाषाको कथ्य भेदका रूपमा गरिन्थ्यो । राष्ट्रिय जनगणना २०५८ ले बज्जिका भाषालाई स्वतन्त्र अस्तित्व प्रदान गरेपछि, यसलाई छुट्टै भाषाका रूपमा अध्ययन गर्न थालियो । उक्त जनगणनामा बज्जिका भाषी वक्ताको संख्या २३७९४७ भएको देखाइएको थियो, जुन कुल जनसंख्याको १.०५ प्रतिशत ठहर्छ । यो संख्या त्यतिबेला बोलिने ९२ वटा भाषामध्ये १२ औं स्थानमा पर्छ । वि.सं. २०६८ को जनगणनामा स्रोत खुलेका, स्रोत नखुलेका र अन्य गरी १२५ ओटा भाषा उल्लेख गरिएको छ । यी भाषामध्ये बज्जिका भाषी वक्ताको संख्या ७९३४१६ रहेको देखाइएको छ । यो संख्या समग्र जनसंख्याको अनुपातमा हेर्दा २.९९ प्रतिशत हो भने तहगत आधारमा सातौं तहमा देखापर्छ । यसबाट २०५८ का तुलनामा २०६८ मा बज्जिका भाषी वक्ताको वृद्धिदर २३३.४ प्रतिशतले बढेको आकलन गर्न सकिन्छ (पौडेल, २०७१, पृ. १०२) ।

लिङ्गसङ्गतिका आधारमा बज्जिका र नेपाली भाषाका वाक्यगठनको व्यतिरेकी अध्ययन

जुनसुकै भाषाका वाक्यमा पुरुष वा स्त्री जातिलाई छुट्याउने व्याकरणात्मक कोटिलाई लिङ्ग भनिन्छ । यसको सम्बद्धता कर्ता-क्रिया, विशेषण-विशेष्य र भेद्य-भेदकसँग रहेको हुन्छ । यस आलेखमा तुलनीय भाषाका वचनसङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन कर्ता र क्रिया, विशेषण र विशेष्य तथा भेदक र भेद्यका आधारमा गरिएको छ ।

(अ) कर्ता र क्रियापद

बज्जिका र नेपाली भाषाका कर्ता र क्रियापदका लिङ्गसङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययनका लागि सर्वप्रथम पुलिङ्गी र स्त्रीलिङ्गी वाक्यलाई तालिका १ मा देखाई तिनका विशेषता केलाइएको छ :

तालिका १ : लिङ्गसङ्गतिका आधारमा कर्ता र क्रियापदको व्यतिरेकी अध्ययनको स्थिति

बज्जिका		नेपाली	
पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
राम भात खाइअ ।	सीता भात खाइअ ।	राम भात खान्छ ।	सीता भात खान्छे ।
लरिका सुतइअ ।	लरको सुतइअ ।	केटो सुत्छ ।	केटी सुत्छे ।
संजय नाच देखाई ।	सविता नाच देखलाई ।	सञ्जयले नाच हेऱ्यो ।	सविताले नाच हेरी ।
प्रेम मछरी पकतई ।	पुष्पा मछरी पकतई ।	प्रेम माछा पकाउँछ ।	पुष्पा माछा पकाउँछे ।

उपर्युक्त तालिकाअनुसार बज्जिका भाषाको वाक्यगठनमा *राम*, *लरिका*, *संजय*, *प्रेम* जस्ता पुलिङ्गी क्रियापदका साथै *सीता*, *लरकी*, *सविता* र *पुष्पा* जस्ती स्त्रीलिङ्गी क्रियापदका लागि पनि क्रमशः *खाइअ*, *सुतइअ*, *देखलाई*, *पकतई* पद प्रयोगमा आएका छन् । बज्जिका भाषाको वाक्यसंरचनामा कर्ता र क्रियापदका बिच लिङ्गविधानका दृष्टिले कुनै किसिमको प्रभाव परेको देखिँदैन । नेपाली भाषाको वाक्यसंरचनामा भने पुलिङ्गी कर्ता *राम*, *केटो*, *संजय*, र *प्रेम*का साथ क्रमशः *खान्छ*, *सुत्छ*, *हेऱ्यो*, र *पकाउँछ* जस्ता क्रियापदको प्रयोग भएको देखिन्छ भने स्त्रीलिङ्गी कर्ता *सीता*, *केटी*, *सविता* र *पुष्पा* हुँदा क्रमशः *खान्छे*, *सुत्छे*, *हेरी*, र *पकाउँछे* क्रियापद आएका छन् । यसरी नेपाली भाषाको वाक्यसंरचनामा कर्ता र क्रियाबाट लिङ्ग प्रभावित देखिन्छ ।

बज्जिका र नेपाली भाषाका उपर्युक्त वाक्यसंरचनाको व्यतिरेकी अध्ययन गर्दा बज्जिका भाषाको वाक्यसंरचनामा लिङ्गव्यवस्थाले क्रियापदलाई कुनै प्रभाव पारेको छैन भने नेपाली भाषाको वाक्यसंरचनामा लिङ्गद्वारा कर्ता र क्रिया प्रभावित छन् । तसर्थ बज्जिका मातृभाषी वक्ताले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा तलका जस्ता वाक्यमा कर्ता-क्रियापदको सङ्गतिमा त्रुटि गर्ने सम्भावना रहन्छ :

सीता खान्छन् । केटी सुत्छ । धनमती जानेछ । बुधनीले भात खायो ।

(आ) विशेषण र विशेष्य

बज्जिका र नेपाली भाषाका विशेषण र विशेष्यमा अन्तर्निहित लिङ्गसङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययनका लागि सर्वप्रथम विशेषण र विशेष्यसहितका वाक्यलाई तालिका २ मा देखाई तिनका विशेषता केलाइएको छ :

तालिका २ : लिङ्गसङ्गतिका आधारमा विशेषण र विशेष्यको व्यतिरेकी अध्ययनको स्थिति

बज्जिका		नेपाली	
पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
गोरका मरदवा खलकई	गोरकी मउगी खलकई ।	गोरो लोग्नेले खायो ।	गोरी स्वास्नीले खाई ।
पतरका बेटा खेलइअ ।	पतरकी बेटी खेलइअ ।	पातलो केटो खेल्छ ।	पातली केटी खेल्छे ।
छोटका भइसा खायत ।	छोटकी भइसी खायत ।	सानो राँगो खानेछ ।	सानो भैसी खानेछे ।
लालका वैल जाइअ ।	ललकी गाय जाइअ ।	रातो गोरु जान्छ ।	रातो गाई जान्छे ।

उपर्युक्त तालिकाअनुसार पुलिङ्गी विशेष्य *मरदवा*, *बेटा*, *भइसा* र *वैल* हुँदा यी नामपदले क्रमशः *गोरका*, *पतरका*, *छोटका* र *लालका* विशेषणको अपेक्षा गरेका छन् । स्त्रीलिङ्गी विशेष्य *मउगी*, *बेटी*, *भइसी* र

गाय हुँदा यी नामपदमा पनि गोरकी, पतरकी, छोटकी र ललकी विशेषण प्रयोगमा आएका छन्। बज्जिका भाषामा विशेष्य जुन लिङ्गको छ, विशेषणको प्रयोग पनि त्यही लिङ्गमा भएको पाइन्छ। नेपाली भाषाका सन्दर्भमा मानवीय नाम *लोगनेमान्छे* र *स्वास्तीमान्छे* विशेष्यका रूपमा आउँदा त्यसको प्रभाव अनुरूप *गोरो* र *पातलो* विशेषण प्रयोगमा आएका छन् भने मानवेतर नामको स्त्रीलिङ्गी विशेष्य *भैसी* र *गाई* हुँदा पुलिङ्गी विशेषण *सानो* र *रातो*को प्रयोग भएको देखिन्छ। यसरी बज्जिका र नेपाली भाषाका वाक्यसंरचनाको व्यतिरेकी अध्ययन गर्दा बज्जिका भाषामा मानवीय र मानवेतर विशेषण र विशेष्यबिच लिङ्गव्यवस्था व्यतिरेक रहेको पाइन्छ, भने नेपाली भाषाको वाक्यसंरचनामा भने मानवीय विशेषण-विशेष्यमा लिङ्गव्यवस्था व्यतिरेक र मानवेतर विशेषण-विशेष्यका सन्दर्भमा स्त्रीलिङ्गी विशेष्यका लागि पनि पुलिङ्गी विशेषण प्रयोगमा आएको छ। तसर्थ बज्जिका मातृभाषी व्यक्तिले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा मानवेतर स्त्रीलिङ्गी विशेष्यमा पुलिङ्गी विशेषणको प्रयोग नगरी स्रोतभाषाको प्रभावका कारण स्त्रीलिङ्गी विशेषण प्रयोग गर्ने हुँदा तलका जस्ता वाक्यमा गल्ती हुने सम्भावना रहन्छ :

सानी भैसी घाँस खाँदै छ । काली गाई आयो ।

(इ) भेदक र भेद्य

बज्जिका र नेपाली भाषाका भेदक र भेद्यमा अन्तर्निहित लिङ्गसङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययनका लागि सर्वप्रथम भेदक र भेद्यसहितका वाक्यलाई तालिका ३ मा देखाई तिनका विशेषता केलाइएको छ :

तालिका ३ : लिङ्गसङ्गतिका आधारमा भेदक र भेद्यको व्यतिरेकी अध्ययनको स्थिति

बज्जिका		नेपाली	
पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
रामके बेटा खेलइत हई ।	रामके बेटी खेलइत हई ।	रामको छोरो खेलै छ ।	रामकी छोरी खेलै छे ।
हमर भइया पढइअ ।	हमर बहन पढइअ ।	मेरो भाइ पढछ ।	मेरी बहिनी पढछे ।
तोहर बाप काम कएलन ।	तोहर माई काम कएलन ।	तेरा बुवाले काम गर्नुभयो ।	तेरी आमाले काम गर्नुभयो ।

उपर्युक्त तालिकाअनुसार बज्जिका भाषाको पुलिङ्गी वाक्यसंरचनामा *बेटा*, *भइया* र *बाप* भेद्यका रूपमा आउँदा क्रमशः *रामके*, *हमर* र *तोहर* जस्ता भेदक प्रयोगमा आएका छन्। त्यस्तै स्त्रीलिङ्गी वाक्यसंरचनामा पनि *बेटी*, *बहन* र *माई* भेद्यका रूपमा आउँदा भेदक भने क्रमशः *रामके*, *हमर* र *तोहर* पुलिङ्गी नै प्रयोग भएका छन्। यसबाट बज्जिका भाषामा स्त्रीलिङ्गी भेदक नरहेको देखिन्छ। नेपाली भाषाको वाक्यसंरचनामा मानवीय पदमा भेद्यको लिङ्गअनुसार भेदकको लिङ्गव्यवस्था रहेको देखिन्छ। उल्लिखित उदाहरणमा *बेटा*, *भइया* र *बुवा* भेद्यका रूपमा आउँदा *रामको*, *मेरो* र *तेरा* जस्ता भेदक आएका छन् भने *बेटी*, *बहिनी* र *माई* जस्ता स्त्रीलिङ्गी भेद्यका साथमा *रामकी*, *मेरी*, *तेरी* जस्ता स्त्रीलिङ्गी भेदक प्रयोगमा आएका छन्। नेपाली भाषाको वाक्यसंरचनामा मानवीय भेद्यको पुलिङ्गी र स्त्रीलिङ्गी स्वरूपअनुसार भेदकको लिङ्गनिर्धारण भएको देखिन्छ। माथिका *रामको छोरो/रामकी छोरी*, *मेरो भाइ/मेरी बहिनी*, *तेरा बुवा/तेरी आमा* जस्ता उदाहरणले यसैलाई जनाउँछन्। यसबाट बज्जिका मातृभाषी वक्ताले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा स्त्रीलिङ्गी मानवीय भेद्यलाई पनि पुलिङ्गी भेदक जस्तै प्रयोग गर्ने भएकाले तलका जस्ता वाक्यमा त्रुटि गर्ने सम्भावना रहन्छ :

भाइको छोरी पढ्दै छ । मेरो बहिनी घरमै छ । तिम्रो आमा घर जानुभयो ।

वचनका आधारमा बज्जिका र नेपाली भाषाका वाक्यगठनको व्यतिरेकी अध्ययन

सङ्ख्या जनाउने व्याकरणिक कोटिलाई वचन भनिन्छ । यसको सम्बद्धता खासगरी नाम, सर्वनाम, विशेषण, भेदक र क्रियापदसँग रहन्छ । यस आलेखमा तुलनीय भाषाका वचनसङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन कर्ता र क्रिया, विशेषण र विशेष्य तथा भेदक र भेद्यका आधारमा गरिएको छ ।

(अ) कर्ता र क्रियापद

बज्जिका र नेपाली भाषाका कर्ता र क्रियापदका वचनसङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययनका लागि सर्वप्रथम एकवचन र बहुवचन जनाउने वाक्यलाई तालिका ४ मा देखाई तिनका विशेषता केलाइएको छ :

तालिका ४ : वचनसङ्गतिका आधारमा कर्ता र क्रियापदको व्यतिरेकी अध्ययनको स्थिति

बज्जिका		नेपाली	
एकवचन	बहुवचन	एकवचन	बहुवचन
मरदवा आएलह ।	मरदवा सब आएलह ।	लोग्नेमान्छे आएछ ।	लोग्नेमान्छेहरू आएछन् ।
मउगी सिनेमा देखलेल रहे ।	मउगी लोग सिनेमा देखलेल रहे ।	स्वास्नीमान्छेले सिनेमा हेरी ।	स्वास्नीमान्छेहरूले सिनेमा हेरे ।
रामलखन भात खाइत रहे ।	रामलखन स भात खाइत रहे ।	रामलखन भात खाँदै थियो ।	रामलखनहरू भात खाँदै थिए ।

उपर्युक्त तालिकाअनुसार बज्जिका भाषामा एकवचनको कर्तालाई सब, लोग र स रूपायक प्रत्यय लगाएर बहुवचनको कर्ता बनाइएको छ भने क्रियापदमा एकवचन र बहुवचनका लागि आएलह, देखलेल रहे, खाइत रहे जस्ता उनै क्रियापदको प्रयोग गरिएको छ । बज्जिका भाषामा कर्तामा लाग्ने वचनबोधक प्रत्ययबाट एकवचन र बहुवचनका रूपहरू छुट्याइन्छ, भने वचनविभेदक छुट्टै कुनै प्रत्यय नभएकाले क्रियापद वचनसङ्गतिका दृष्टिले अप्रभावित देखिन्छ । यसरी बज्जिका भाषाको वाक्यसंरचनामा वचनले क्रियापदलाई प्रभाव पारेको देखिँदैन भने कर्तृपद प्रभावित रहेको छ । नेपाली भाषाका सन्दर्भमा भने एकवचन कर्तामा 'हरू' प्रत्यय लगाएर लोग्नेमान्छे - लोग्नेमान्छेहरू, स्वास्नीमान्छे - स्वास्नीमान्छेहरू र रामलखन - रामलखनहरू तुल्याइएको छ भने एकवचनको क्रियापद आएछ, हेरी, खाँदै थियो लाई बहुवचनसूचक विभिन्न रूपायक प्रत्यय लगाई आएछन्, हेरे, खाँदै थिए बनाउने काम गरिएको छ । यसरी हेर्दा नेपाली भाषाको वाक्यसंरचनामा कर्ता र क्रियापद वचनसङ्गतिबाट प्रभावित रहेको पाइन्छ ।

बज्जिका र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन गर्दा बज्जिका भाषामा वचनसङ्गतिबाट कर्तृपद मात्र व्यतिरेक देखिन्छ भने नेपाली भाषाको संरचनामा कर्ता र क्रिया दुबै पद वचनबाट प्रभावित रहेका छन् । यसबाट बज्जिकाभाषी वक्ताले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा प्रयोग गर्दा बहुवचन कर्ताका लागि मातृभाषाको प्रभावका कारण एकवचनको क्रियापद प्रयोग गर्ने भएकाले तलका जस्ता वाक्यको संरचनामा त्रुटि हुने सम्भावना रहन्छ :

हामी भनेछु । भाइहरू भात खाँदै थियो । तिमिहरू घर गएको छ ।

(आ) विशेषण र विशेष्य

बज्जिका र नेपाली भाषाका विशेषण र विशेष्यमा अन्तर्निहित वचनसङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययनका लागि सर्वप्रथम एकवचन र बहुवचनसहितका वाक्यलाई तालिका ५ मा देखाई तिनका विशेषता केलाइएको छ :

तालिका ५ : वचनसङ्गतिका आधारमा विशेषण र विशेष्यको व्यतिरेकी अध्ययनको स्थिति

बज्जिका		नेपाली	
एकवचन	बहुवचन	एकवचन	बहुवचन
उजर बकरी चरलइअ ।	उजर बकरी सब चरलइअ ।	सेतो बाख्रो चर्छ ।	सेता बाखाहरू चर्छन् ।
मोटका लरका खयलनह ।	मोटका लरका सब खयलनह ।	मोटो छोराले खाएछ ।	मोटा छोराहरूले खाएछन् ।
हरिहर पाता सुन्दर हए ।	हरिहर पाता स सुन्दर हए ।	हरियो पात सुन्दर हुन्छ ।	हरिया पातहरू सुन्दर हुन्छन् ।

उपर्युक्त तालिकाअनुसार बज्जिका भाषाको वाक्यसंरचनामा *बकरी*, *लरका पाता* जस्ता एकवचन विशेष्यका लागि तदनुकूल *उजर*, *मोटका*, *हरिहर* विशेषण प्रयोगमा आएका छन् भने बहुवचन विशेष्य *बकरी सब*, *लरका सब*, *पाता स* का लागि पनि एकवचन जनाउने उनै विशेषण नै प्रयोग भएका छन् । यसरी बज्जिका भाषाको एकवचनमा विशेषण विशेष्यबाट प्रभावित छ भने बहुवचनमा विशेष्य बहुवचनको भए तापनि विशेषण एकवचनकै रहेकाले विशेष्यको वचनसङ्गतिबाट विशेषण अप्रभावित छ । नेपाली भाषामा भने एकवचन विशेष्य *बाख्रो*, *केटो*, *पातका* लागि क्रमशः *सेतो*, *मोटो*, *हरियो* विशेषण तथा विशेष्य बहुवचनका लागि *बाखाहरू*, *केटाहरू*, *पातहरू* अनुकूल एकवचन विशेषणका तिर्यक् रूप *सेता*, *मोटा* र *हरिया* बहुवचनसूचक विशेषण प्रयोग गरिएका छन् ।

बज्जिका र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन गर्दा बज्जिका भाषाको वचनसङ्गतिबाट विशेष्यमात्र प्रभावित छ भने नेपाली भाषाको वचनव्यवस्थाले विशेषणविशेष्य दुबैलाई प्रभावित तुल्याएको छ । यसबाट बज्जिका मातृभाषी वक्ताले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा मातृभाषाको सादृश्यमा बहुवचनको विशेष्यका लागि एकवचनकै विशेषण उपयोग गर्ने भएकाले तलका जस्ता वाक्यमा त्रुटि गर्ने सम्भावना रहन्छ :

अग्लो मान्छेहरू आयो । सेतो गाईहरू चर्दै छन् । सबैले ठुलो रुख काट्नेछन् ।

(इ) भेदक र भेद्य

बज्जिका र नेपाली भाषाका भेदक र भेद्यमा अन्तर्निहित वचनसङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययनका लागि सर्वप्रथम एकवचन र बहुवचनसम्बद्ध वाक्यलाई तालिका ६ मा देखाई तिनका विशेषता केलाइएको छ :

तालिका ६ : वचनसङ्गतिका आधारमा भेदक र भेद्यको व्यतिरेकी अध्ययनको स्थिति

बज्जिका		नेपाली	
एकवचन	बहुवचन	एकवचन	बहुवचन
हमर भइया पढले हए ।	हमर भइया सब पढले हए ।	मेरो भाइले पढेको छ ।	मेरा भाइहरू पढेका छन् ।
तोहर लरका आवइत होई ।	तोहर लरका सब आवइत होइ ।	तेरो छोरो आउँदै हुनेछ ।	तेरा छोराहरू आउँदै हुनेछन् ।
ओकर बहिन कमाएले रहलन् ।	ओकर बहिन लोग कमाएले रहलन् ।	उसकी बहिनीले कमाएकी थिई ।	उसका बहिनीहरूले कमाएका थिए ।

उपर्युक्त तालिका अनुसार बज्जिका भाषामा एकवचन जनाउने भेद्य भइया, लरका, बहिन हुँदा भेदकका रूपमा क्रमशः हमर, तोहर, ओकर आएका छन् भने बहुवचनसूचक भइया सब, लरका सब, बहिन लोग भेद्यका लागि पनि एकवचनकै भेदकहरू प्रयोग भएका छन् । यसबाट बज्जिका भाषामा वचनसङ्गतिबाट भेद्यमात्र प्रभावित छ, भेदक छैन भन्ने बुझिन्छ । नेपाली भाषामा भने एकवचन र बहुवचन जनाउने दाजु –दाजुहरू, छोरो- छोराहरू, बहिनी - बहिनीहरू जस्ता भेद्यका लागि क्रमशः मेरो–मेरा, तेरो–तेरा, उसकी–उसका भेदकहरू प्रयोगमा आएका छन् । यसबाट नेपाली भाषाका भेद्य र भेदक वचनव्यवस्थाबाट प्रभावित रहेको देखिन्छ ।

बज्जिका र नेपाली भाषाका वचनव्यवस्थाको व्यतिरेकी अध्ययन गर्दा बज्जिका भाषामा वचनसङ्गतिबाट भेद्यमात्र प्रभावित छ भने नेपाली भाषामा भेदक-भेद्य दुबै प्रभावित छन् । तसर्थ नेपाली भाषा दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्न चाहने बज्जिका भाषीले आफ्नो मातृभाषाका कारण भेदक प्रयोगमा तल दिइअनुरूप त्रुटिपूर्ण वाक्यगठन गर्ने सम्भावना रहन्छ :

तिय्रो मामाहरू आउँदै छ । उसको काकाहरू काम खोज्दै थियो । मेरो भाइहरू सुन्दर छन् ।

पुरुषका आधारमा बज्जिका र नेपाली भाषाका वाक्यसंरचनाको व्यतिरेकी अध्ययन

भाषिक अभिव्यक्तिका क्रममा सहभागिता जनाउने व्याकरणिक कोटिलाई पुरुष भनिन्छ । यसको सम्बद्धता खासगरी सर्वनाम र क्रियापदसँग रहन्छ । अभिव्यक्ति सन्दर्भमा वक्ता वा प्रेषकलाई जनाउन प्रथम पुरुष, श्रोता वा प्राप्तकलाई सङ्केत गर्न द्वितीय पुरुष तथा अन्य सन्दर्भ जनाउन तृतीय पुरुषको प्रयोग गरिन्छ । यस आलेखमा तुलनीय भाषाका पुरुषसङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन प्रत्येक पुरुषको एकवचनको कर्ता र क्रियापदका आधारमा गरिएको कुरा तालिका ७ बाट स्पष्ट हुन्छ ।

तालिका ७ : पुरुषसङ्गतिका आधारमा व्यतिरेकी अध्ययनको स्थिति

बज्जिका		नेपाली	
एकवचन	बहुवचन	एकवचन	बहुवचन
हम भात खाइछी ।	हम सब भात खाइछी ।	म भात खान्छु ।	हामी भात खान्छौं ।
तु भात खाइछे ।	तु सब भात खाइछे ।	तँ भात खान्छस् ।	तिमीहरू भात खान्छौ ।
ऊ भात खाइतवा ।	ऊ सब भात खाइतवा ।	ऊ भात खान्छ ।	उनीहरू भात खान्छन् ।

उपर्युक्त तालिकाअनुसार बज्जिका भाषाको वाक्यसंरचनामा प्रथम पुरुष एकवचनको कर्ता *हम* हुँदा क्रियापद *खाइछी* प्रयोग भएको छ भने बहुवचनको कर्ता *हम सब* हुँदा पनि *खाइछी* क्रिया नै प्रयोगमा आएको छ । नेपाली भाषाको वाक्यव्यवस्थामा पुरुषसङ्गतिबाट कर्ता र क्रिया प्रभावित देखिन्छ । तसर्थ प्रथम पुरुष एकवचनको कर्ता *म* हुँदा *खान्छु* क्रियापद र बहुवचनको कर्ता *हामी* हुँदा *खान्छौं* क्रियापदको प्रयोग गरिएको छ ।

बज्जिका भाषाको द्वितीय पुरुष एकवचनको कर्ता *तु* मा *सब* प्रत्यय थपी बहुवचनको कर्ता *तु सब* बनाइएको छ । एकवचन र बहुवचनका यी दुबै कर्ताका लागि *खाइछे* क्रियापद प्रयोग गरिएको छ । नेपाली भाषाका सन्दर्भमा द्वितीय पुरुषको एकवचनको कर्ता *तँ* हुँदा *खान्छस्* क्रियापद र बहुवचनको कर्ता *तिमीहरू* हुँदा *खान्छौं* क्रियापद प्रयोगमा आएको देखिन्छ ।

बज्जिका भाषाको तृतीय पुरुषको कर्ता *ऊ* मा *सब* अनुसर्ग थपी बहुवचनको कर्ता *ऊ सब* बनाइएको छ । एकवचन र बहुवचनसूचक यी दुबै कर्ताका लागि बज्जिका भाषामा एउटै क्रियापद *खाइतवा* प्रयोगमा आएको छ । नेपालीमा भने तृतीय पुरुष एकवचनको कर्ता *ऊ* हुँदा *खान्छ* र बहुवचनको कर्ता *उनीहरू* हुँदा *खान्छन्* क्रियापद प्रयोग गरिएको छ । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने बज्जिका भाषामा एकवचनको कर्ता र क्रिया पुरुषसङ्गतिबाट प्रभावित छ भने बहुवचनको कर्ता र क्रिया अप्रभावित रहेको देखिन्छ । नेपाली भाषामा भने एकवचन र बहुवचन दुबैका कर्ता र क्रिया पुरुषसङ्गतिबाट प्रभावित छन् ।

यसरी बज्जिका भाषी वक्ताले नेपाली भाषा सिक्दा स्रोतभाषाका कारण प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषको बहुवचनका कर्ताका लागि सम्बन्धित पुरुषको एकवचनकै क्रियापद प्रयोग गर्ने सम्भावना रहन्छ, जसले गर्दा तलका जस्ता वाक्य त्रुटिपूर्ण हुने अनुमान गर्न सकिन्छ ।

हामी/हामीहरू घर जान्छु । तिमीहरू भात खान्छस् । उनीहरू बस चढ्छ ।

आदरका आधारमा बज्जिका र नेपाली भाषाका वाक्यगठनको व्यतिरेकी अध्ययन

व्यक्तिको सामाजिक इज्जत र प्रतिष्ठा जनाउन प्रयोग गरिने सार्वनामिक रूपलाई आदर भनिन्छ । यसका अनादर, सामान्य वा मध्यम, उच्च वा औपचारिक तथा अत्युच्च भेद छन् । यस आलेखमा तुलनीय भाषाका आदरसङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन द्वितीय र तृतीय पुरुष सर्वनामका भेदका आधारमा गरिएको छ ।

(क) द्वितीय पुरुषवाची आदरार्थी

बज्जिका र नेपाली भाषाका द्वितीय पुरुषवाची आदरसङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययनका लागि सर्वप्रथम द्वितीय पुरुषका आदरसम्बद्ध एकवचन र बहुवचनका वाक्यलाई तालिका ८ मा देखाई तिनका विशेषता केलाइएको छ :

तालिका ८ : द्वितीय पुरुषवाची आदरसङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययनको स्थिति

बज्जिका	नेपाली
तु कथा पढले ।	तँ कथा पढ्छस् ।
तु कथा पढल ।	तिमीहरू कथा पढ्छौ ।
अपने कथा पढली ।	तपाईं कथा पढ्नुहन्छ ।
रउआ कथा पढली ।	हजुर कथा पढिबक्सिन्छ ।

उपर्युक्त तालिकाअनुसार बज्जिका भाषाको द्वितीय पुरुषवाची सर्वनामिक कर्तामा आदररहित कर्ता *तुँ* हुँदा *पढ्ले*, आदरसहितको कर्ता *तुँ* हुँदा *पढल*, उच्च आदरार्थी कर्ता अपने र अत्युच्च आदरार्थी कर्ता *रउआ* हुँदा *पढली* क्रियापदको प्रयोग गरिएको पाइन्छ। यसरी हेर्दा बज्जिका भाषामा अनादरार्थी र मध्यम आदरार्थीमा कर्ताबाट क्रियापद प्रभावित छ, भने उच्च र अत्युच्च आदरार्थीमा कर्ताबाट क्रियापद अप्रभावित रहेको देखिन्छ। नेपाली भाषाको आदरार्थी व्यवस्थामा भने *तँ*, *तिमी तपाईँ*, *हजुर* कर्ताका रूपमा आउँदा क्रमशः *पढ्छस्*, *पढ्छौ*, *पढ्नुहुन्छ* र *पढिबक्सिन्छ* क्रियापदको प्रयोग हुने गरेको पाइन्छ। नेपाली भाषामा द्वितीय पुरुषको आदरार्थी तहमा आएका क्रियापद कर्ताअनुसार बदलिएका छन्।

बज्जिका र नेपाली भाषाका द्वितीय पुरुषवाची आदरार्थी वाक्यको व्यतिरेकी अध्ययन गर्दा बज्जिका भाषाको अनादर र मध्यम आदरार्थी वाक्यमा कर्ता अप्रभावित छ भने क्रियापद फरकफरक रहेको पाइन्छ। उच्च र अत्युच्च आदरार्थी वाक्यमा कर्ता भिन्न भए पनि क्रियापद समान रहेकाले कर्ताअनुसार क्रियापदको संरचना अप्रभावित छ। नेपाली भाषाको द्वितीय पुरुषवाची आदरार्थी वाक्यसंरचनामा आदरको तहअनुसार क्रियापदको संरचना बदलिएकाले कर्ताबाट क्रियापद प्रभावित देखिन्छ। तसर्थ बज्जिका भाषी वक्ताले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा स्रोत भाषाका कारण द्वितीय पुरुषका आदरार्थी वाक्यको प्रयोगमा तल दिइएअनुरूप गल्ती गर्ने अनुमान गर्न सकिन्छ :

तँ भात खान्छौ । तिमी किताब पढ्छस् ।

(ख) तृतीय पुरुषवाची आदरार्थी

बज्जिका र नेपाली भाषाका तृतीय पुरुषवाची आदरसङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययनका लागि सर्वप्रथम तृतीय पुरुषवाची आदरसम्बद्ध एकवचन र बहुवचनका वाक्यलाई तालिका ९ मा देखाई तिनका विशेषता केलाइएको छ :

तालिका ९ : तृतीय पुरुषवाची आदरसङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययनको स्थिति

बज्जिका	नेपाली
ऊ भात खाइता ।	ऊ भात खान्छ ।
ऊ भात खाइतवा ।	उनी भात खान्छस्
हुन भात खाइतबारन् ।	उहाँ भात खानुहुन्छ ।
बाबा भात खाइतहथुन् ।	मौसुम भूजा ज्युनार गरिबक्सिन्छ ।

उपर्युक्त तालिकाअनुसार बज्जिका भाषाको तृतीय पुरुषवाची आदरार्थी वाक्यका अनादरार्थी कर्ता ऊ का साथ *खाइता*, मध्यम आदरार्थी ऊ का साथ *खातवा*, उच्च आदरार्थी *हुन* का साथ *खाइतबारन्* तथा अत्युच्च आदरार्थी कर्ता *बाबा* का साथ *खाइतहथुन्* क्रियापदको प्रयोग गरिएको छ। बज्जिका भाषाको तृतीय पुरुष आदरार्थीको आदररहित र मध्यम आदरका तहमा सार्वनामिक पद ऊ भए तापनि क्रियापद फरकफरक रहेको देखिन्छ, भने उच्च र अत्युच्च आदरार्थीका तहमा पनि कर्ताबाट क्रियापद पूर्णतः प्रभावित रहेको पाइन्छ। नेपाली भाषाको तृतीय पुरुष आदरार्थी वाक्यसंरचनामा सार्वनामिक कर्ता ऊ, *उनी*, *उहाँ*, *मौसुफ* अनुसार क्रियापद प्रभावित भई *खान्छ*, *खान्छस्*, *खानुहुन्छ* र *ज्युनार गरिबक्सिन्छ* प्रयोग भएका छन्। यसरी हेर्दा नेपाली तृतीय पुरुषवाची आदरार्थी क्रियापद कर्ताअनुसार प्रभावित रहेको स्पष्ट देखिन्छ।

बज्जिका र नेपाली भाषाको तृतीय पुरुषवाची आदरार्थी वाक्यगठनको व्यतिरेकी अध्ययन गर्दा बज्जिका भाषाको अनादर र मध्यम आदरार्थी वाक्यको कर्ता समान रहे तापनि आदरार्थी क्रियापदमा भिन्नता रहेको छ । बज्जिकाको उच्च र अत्युच्च आदरार्थी तहमा क्रियापद कर्ताबाट प्रभावित छ । नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा पनि तृतीय पुरुषवाची आदरार्थीका सबै तहमा कर्ताअनुसार क्रियापदको व्यवस्था भएकाले आदरार्थीबाट क्रियापद प्रभावित देखिन्छ । त्यसैले बज्जिका भाषी वक्ताले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा मातृभाषाका व्याघातका कारण आदररहित र मध्यम आदरार्थी तृतीय पुरुषवाची नेपाली वाक्यगठनमा तल दिइएअनुरूप त्रुटि गर्ने पूर्वानुमान गर्न सकिन्छ :

ऊ घर जान्छन् । उनी भात खान्छ ।

निष्कर्ष

बज्जिका र नेपाली भारोपेली परिवारका भाषा हुन् । बज्जिका भाषा बारा, रौतहट, सर्लाही र महोत्तरी जिल्लाका निश्चित क्षेत्रमा कथ्यपरम्पराबाट लेख्य युगमा प्रवेश गर्दै गरेको भाषा हो । नेपाली पठनपाठन, अध्ययनअनुसन्धान एवम् विभिन्न भाषाभाषीविच सञ्चारको माध्यम भाषा पनि हो । बज्जिका र नेपाली भाषाको वक्यसंरचनामा केही समानता र केही भिन्नता पनि छन् । यी दुई भाषाका वाक्यसंरचना भिन्न भएका परिवेशमा बज्जिका मातृभाषी वक्तालाई दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा कठिनाई हुने भएकाले त्रुटिको सम्भावना देखिन्छ । तसर्थ यस आलेखमा बज्जिका भाषा र नेपाली भाषाका वाक्यसंरचनाको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा व्यतिरेकी अध्ययन गरी त्यसबाट प्राप्त हुन आएको निष्कर्षलाई यहाँ देखाइएको छ :

१. लिङ्गका आधारमा बज्जिका भाषा र नेपाली भाषाका वाक्यगठनको व्यतिरेकी अध्ययन गर्दा बज्जिका भाषाको वाक्यगठनमा कर्ताअनुसार क्रियापदको लैङ्गिक सङ्गति देखिँदैन भने नेपाली भाषामा कर्ताअनुसार लिङ्गविधानको प्रावधान छ ।
२. बज्जिका भाषाका मानवीय र मानवेतर दुबै विशेष्यमा विशेषण लिङ्गभेदक रहेको देखिन्छ, भने नेपाली भाषाको संरचनामा मानवीय नाम जनाउने विशेष्यमा मात्र विशेषण लिङ्गभेदक रहेको तर मानवेतर नामको विशेष्यमा पुलिङ्गी विशेषण नै प्रयोगमा आएको देखिन्छ ।
३. बज्जिका भाषामा भेदक र भेद्यविच लैङ्गिक व्यतिरेक देखिँदैन । नेपाली भाषाका सन्दर्भमा भने मानवीय नाम जनाउने पद भेद्य हुँदा त्यसको प्रकृतिअनुसार भेदक पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्गमा विभाजित भए तापनि मानवेतर नामको स्त्रीलिङ्गी भेद्यमा भेदक पुलिङ्गी नै हुने गरेको छ ।
४. बज्जिका भाषा र नेपाली भाषाका वचनव्यवस्थाको व्यतिरेकी अध्ययन गर्दा बज्जिका भाषामा एकवचनलाई बहुवचनमा रूपायन गर्न *सब, लोग, स* जस्ता प्रत्यय लगाइन्छ, भने क्रियापदमा बहुवचनसूचक प्रत्ययको अभाव देखिन्छ ।

५. नेपाली भाषाको वचनव्यवस्थामा एकवचनलाई बहुवचन तुल्याउन हरू प्रत्यय लगाइन्छ भने कर्ताअनुसार क्रियापदमा बहुवचनसूचक विभिन्न प्रत्यय पनि थपिन्छन् । यसबाट नेपाली भाषाको वचनव्यवस्था कर्ता र क्रियापदबाट प्रभावित रहेको पुष्टि हुन्छ ।
६. बज्जिका भाषामा विशेष्य र भेद्य वचनअनुसार बदलिएको पाइन्छ भने विशेषण र भेदकपद वचनबाट अप्रभावित रहेको देखिन्छ । नेपाली भाषामा भने विशेषण-विशेष्य, भेदक-भेद्य वचनसङ्गतिबाट नियन्त्रित रहेको पाइन्छ ।
७. पुरुषका आधारमा बज्जिका भाषा र नेपाली भाषाका वाक्यव्यवस्थाको व्यतिरेकी अध्ययन गर्दा प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषका कर्ता र क्रिया फरकफरक छन् । प्रत्येक पुरुषको एकवचनको कर्ता र क्रियापद पुरुषसङ्गतिबाट प्रभावित छ भने बहुवचनको कर्ता र क्रियापद अप्रभावित छ । प्रत्येक पुरुषमा एकवचन र बहुवचनको कर्ता छुट्ट्याउने आधार रूपायक प्रत्यय रहेको छ भने क्रियापद एकवचनकै राखिएको छ ।
८. नेपाली भाषाको वाक्यसंरचनामा प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषका एकवचन र बहुवचनमा कर्ताअनुसार क्रियापद आएका छन् । यसबाट नेपाली भाषाको वाक्यव्यवस्था पुरुषसङ्गतिको तह, वचन र कर्ताक्रियाको संरचनाअनुसार व्यतिरेक रहेको देखिन्छ ।
९. आदरका आधारमा बज्जिका भाषा र नेपाली भाषाका वाक्यव्यवस्थाको व्यतिरेकी अध्ययन गर्दा द्वितीय र तृतीय पुरुषवाची आदरार्थीका आदररहित र मध्यम आदरार्थीका कर्ता पुरुषगत आधारमा समान भए पनि क्रियापदमा भने भिन्नता देखिन्छ ।
१०. द्वितीय पुरुषका उच्च र अत्युच्च आदरार्थीको कर्ता पृथक् भए तापनि क्रियापद समान रहेको पाइन्छ भने तृतीय पुरुषका उच्च र अत्युच्च आदरार्थीका तहमा कर्ताद्वारा क्रियापद प्रभावित छन् । नेपाली भाषाको वाक्यसंरचनामा द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुष आदरार्थीका सबै तहमा कर्ता र क्रियापद व्यतिरेक छन् ।

सन्दर्भ ग्रन्थसूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६५), **सामाजिक र प्रायोगिक भाषाविज्ञान**, काठमाडौँ : रत्न पुस्तक भण्डार ।
- एल्स, थियो भान र अन्य (सन् १९७७), **अप्लाइड लिङ्ग्विस्टिक्स एन्ड लर्निङ एन्ड टिचिङ अफ फोरेन ल्याङ्ग्वेज**, अस्ट्रेलिया : एडवार्ड आर्नोल्ड ।
- ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०६७/०६८), **प्रायोगिक भाषाविज्ञान**, काठमाडौँ : शुभकामना प्रकाशन ।
- नेपाल सरकार (२०६८), **राष्ट्रिय जनगणना २०६८**, काठमाडौँ : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग ।
- पोखरेल, केशवराज (२०७४), **भाषाविज्ञान र नेपाली भाषा**, काठमाडौँ : क्याम्ब्रिज पब्लिकेसन ।
- पोखरेल, केशवराज र काफ्ले, उमेश (२०७५), **प्रायोगिक भाषाविज्ञान**, काठमाडौँ : क्याम्ब्रिज पब्लिकेसन ।

- पोखरेल, माधवप्रसाद (२०५४), **नेपाली वाक्य व्याकरण**, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- पोखरेल, विष्णुबहादुर (२०५९), 'मैथिली र नेपाली भाषाको वाक्यगठनको व्यतिरेकी अध्ययन', अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, महेन्द्ररत्न क्याम्पस, काठमाडौं ।
- पौडेल, राजेन्द्रप्रसाद (२०७१), 'बज्जिका भाषाको अध्ययन,' **सम्पदा**, काठमाडौं : जनसाहित्यिक महासंघ, भाषा तथा लोकसाहित्य मञ्च, नेपाल ।
- बन्धु, चूडामणि (२०७३), **भाषाविज्ञान**, काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।
- बेल, रोजर टी.(सन् १९८१), **एन इन्ट्रोडक्सन टु अप्लाइड लिङ्ग्विस्टिक्स : एप्रोचेज यान्ड मेथड्स**, लन्डन : बी. टी.वास्टफोर्ड ।
- भण्डारी, पारसमणि र अरू (२०६८), **प्रायोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख आयाम**, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- रेड्डी, विजयराघव (सन् १९८६), **व्यतिरेकी भाषाविज्ञान**, आगरा : विनोद पुस्तक भण्डार ।
- श्रीवास्तव, रवीन्द्रनाथ (सन् १९९७), **भाषा-विज्ञान : सैद्धान्तिक चिंतन**, दिल्ली : राधाकृष्ण प्रकाशन प्रा.लि. ।
- श्रीवास्तव, रवीन्द्रनाथ (सन् २०१०), **अनुप्रयुक्त भाषाविज्ञान : सिद्धान्त एवम् प्रयोग**, दिल्ली : राधाकृष्ण प्रकाशन प्रा.लि. ।
- सिंह, प्रफुल्ल कुमार (सन् १९८५), **बज्जिका साहित्यका इतिहास**, मजफ्फरपुर : हंश प्रकाशन ।